

رویکرد سازمان همکاری اسلامی؛ از روی گردانی تا توجه به حقوق بشر

سیدحسین موسوی اصل^۱

سیداحمد طباطبائی^۲

چکیده

امروزه بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای منطقه‌ای در همراهی با مکانیسم‌های حقوق بشری ملل متحد در توسعه حقوق بشر ایفای نقش می‌نمایند. سازمان همکاری اسلامی نیز به‌عنوان یک نهاد فرامنطقه‌ای در سال‌های اخیر در سایه توجه به حقوق بشر به تلاش‌هایی قابل تحسین برای ارتقای حقوق بشر در دولت‌های اسلامی مبادرت نموده است. پرسش اساسی پژوهش این است که سازمان در زمینه حقوق بشر چه رویکردی اتخاذ نموده است؟ مقاله پیش رو ضمن پرداختن به وضعیت حقوق بشر در سازمان همکاری اسلامی، رویکرد این سازمان را در سه مرحله جداگانه روی گردانی از حقوق بشر، مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی و توجه به حقوق بشر، مورد مطالعه قرار می‌دهد. به‌نظر می‌رسد این سازمان پس از سال‌های نخست روی گردانی از حقوق بشر، از طریق نگارش اسناد حقوق بشری مانند اعلامیه قاهره و معاهده کودک در اسلام به حقوق بشر توجه کرده که تا حدودی بیانگر نوعی تقابل با حقوق بشر بین‌المللی بوده و در نهایت از طریق برنامه ده‌ساله اقدام سازمان، اصلاح اساسنامه سازمان، اعلامیه قاهره، تأسیس کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر و استفاده از برخی ابتکارات برای حمایت از حقوق بشر، نشانه‌های امیدوارکننده‌ای از توجه به حقوق بشر را جلوه‌گر ساخته است.

واژگان کلیدی: اعلامیه قاهره، حقوق بشر، سازمان همکاری اسلامی، کمیسیون دائمی مستقل.

۱. mousavi.asl.h@gmail.com

۲. sataba@ut.ac.ir

۱. دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه پردیس فارابی تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. استادیار دانشگاه پردیس فارابی قم، قم، ایران

مقدمه

سران اسلامی در سال ۱۹۶۹ با هدف ارتقای همبستگی میان کشورهای اسلامی برای حمایت از فلسطین و سایر سرزمین‌های اشغالی اسلامی مراحل تأسیس سازمان همکاری اسلامی را آغاز نمودند.^۱ این سازمان به‌عنوان بزرگ‌ترین جامعه کشورهای مسلمان، تنها نهاد بین‌المللی مذهبی در جهان است که با هدف همکاری گسترده میان دولت‌های عضو در قلمروهای فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تأسیس شده است.^۲ سازمان از ۵۷ دولت عضو اصلی و ۵ دولت عضو ناظر تشکیل شده و با دراختیار داشتن بخش وسیعی از ذخایر نفت و گاز جهان، تنگه‌ها و آبراهه‌ها، و منابع غنی مادی، از پتانسیل بسیار بالایی برای اثرگذاری بر معادلات جهانی برخوردار است. سازمان که با اولویت حمایت از دولت‌های عضو و تقویت روابط مسالمت‌آمیز با دیگر کشورها و سازمان‌های بین‌المللی بنا نهاده شده بود، طی چند دهه فعالیت خود با موانع بسیاری از جمله اختلافات کشورهای عضو، ضعف ساختاری و نبود ضمانت‌های اجرایی برای مصوبات و قطعنامه‌های سازمان روبرو بوده که موجب عملکرد ضعیف سازمان در مدت فعالیت خود و همچنین عدم دستیابی به اهداف ترسیم‌شده از سوی اساسنامه سازمان گردیده است.^۳

جامعه بین‌المللی از وضعیت حقوق بشر، فعالیت‌ها، ابزارها و مکانیسم‌های حقوق بشری سازمان آگاهی چندانی ندارد. بررسی اشارات مختصر اسناد پایه سازمان به حقوق بشر می‌تواند نگرش حقوق بشری سازمان در دو دهه ابتدایی را آشکار نماید. این سازمان در سال‌های ۱۹۹۱ و ۲۰۰۵ اعلامیه قاهره و پیمان حقوق کودک را تدوین نمود. تدقیق بر محتوای این دو سند و مقایسه حق‌های تصریح‌شده در آنها و نحوه ارجاع به شریعت اسلامی و نوع نگاه به حاکمیت، آگاهی بیشتر از رویکرد حقوق بشری سازمان در آن برهه را امکان‌پذیر می‌سازد. هم‌زمان با دبیرکلی احسان اوغلو، برنامه ده‌ساله اقدام برای مواجهه با چالش‌های امت اسلامی تنظیم شد. سال ۲۰۰۸ نیز اساسنامه سازمان اصلاح شد تا بستری

۱. رضا، موسی‌زاده، *سازمان‌های بین‌المللی*، ج ۱، (تهران: میزان، چ ۲۵، ۱۳۹۵)، ص ۳۵۳.

۲. ابراهیم، بیگزاده، *حقوق سازمان‌های بین‌المللی*، ج ۱، (تهران: مجد، چ ۱، ۱۳۸۹)، ص ۸۹۸.

۳. سید حسن، موسوی اصل، *نقش سازمان همکاری اسلامی در ارتقای حقوق بشر در کشورهای اسلامی*، رساله دکتری از دانشگاه تهران، ۱۳۹۸، ص ۱۶.

برای تأسیس کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر در سال ۲۰۱۱ فراهم گردد. بررسی ارتباط معنادار این سه رویداد و اثر هر کدام بر تکمیل دیگری و تأثیر این تحولات بر فعالیت نهادی سازمان در زمینه ارتقای حقوق بشر بر شناخت رویکرد اخیر سازمان نقش بسزایی دارد. بررسی محتوای اسناد یادشده و جهت‌گیری حقوق بشری سازمان در این سال‌ها می‌تواند میزان اثرگذاری این فرایند بر برقراری روابط مناسب با جامعه بین‌المللی حقوق بشر و میزان همخوانی میان معیارهای بین‌المللی و ارزش‌های اسلامی و درنهایت ظرفیت مواجهه با نقض‌های حقوق بشری در برخی کشورهای عضو را نشان دهد. هدف اصلی پژوهش پاسخگویی به این پرسش است که سازمان در اقبال به حقوق بشر از آغاز تأسیس تا به امروز چه رویکردی اتخاذ نموده و شاهد چه فراز و فرودهایی بوده است؟ سازمان از طریق نگارش اسناد و تشکیل کارگروه‌ها و تأسیس نهادهای حقوق بشری با استفاده از تجارب جامعه بین‌المللی رویکردی به مراتب مطلوب‌تر از گذشته اتخاذ نموده است. ضرورت پژوهش آن است که نبود اطلاعات کافی از ظرفیت‌های مثبت و تحولات حقوق بشری سازمان موجب گردیده که در عرصه بین‌المللی تنها بر جوانب منفی وضعیت حقوق بشر در جهان اسلام تأکید شود و چهره‌ای کاملاً نامطلوب از نقض‌های حقوق بشری و مغایرت ساختاری شریعت اسلامی و حقوق بشر بین‌المللی به‌تصویر کشیده شود. حال آنکه با پژوهشی منصفانه این امکان وجود دارد تا ضمن آسیب‌شناسی و اذعان به نارسایی‌ها، تأملی موجز بر فعالیت‌های امیدوارکننده سازمان صورت گیرد. در ادامه در سه مقطع زمانی مختلف به رویکرد سازمان در روی گردانی از حقوق بشر، مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی و توجه به حقوق بشر خواهیم پرداخت.

۱. رویکرد روی گردانی از حقوق بشر

حقوق بشر در سال‌های نخست در اولویت‌های سازمان همکاری اسلامی جایگاهی نداشت. در اعلامیه سران اسلامی رباط و اساسنامه سابق سازمان اشارات مختصری به حقوق بشر صورت گرفته و تنها در بخش پایانی اعلامیه رباط ۱۹۶۹، به منشور ملل متحد و حقوق بشر بنیادین اشاره شده^۱، اما این اعلامیه به شریعت اسلامی بیش از حقوق بشر توجه

1. Declaration of the Rabat Islamic Summit, 25 September 1969.

داشته است^۱. فقدان مکانیسمی مشخص برای حمایت از حقوق بشر و اجرایی شدن تعهدات حقوق بشری دولت‌های عضو به‌موجب منشور ملل متحد، اعلامیهٔ رباط را سندی غیرتأثیرگذار برای ارتقای حقوق بشر نشان داده است.

اساسنامهٔ سابق سازمان نیز اشعار می‌دارد که سازمان به منشور ملل متحد و حقوق بشر بنیادین متعهد خواهد بود^۲ و این تنها اشارهٔ گذرای سازمان در این سند به حقوق بشر بوده است. لزوم پایبندی به حقوق بشر در این سند با ضمانت اجرایی برای حمایت از حقوق بشر و دستورالعملی برای ارتقای حقوق بشر در سازمان همراه نشد. انعکاس تعهد به حقوق بشر در مقدمهٔ اساسنامه که مانند متن اصلی سند از اعتبار حقوقی برخوردار نیست، از شواهد دیگر عدم اقبال مناسب سازمان به حقوق بشر است. تأکید مبهم اساسنامهٔ ۱۹۷۲ بر اصول حاکمیت و عدم مداخله در امور داخلی، موضوع حمایت از حقوق بشر را تحت‌الشعاع قرار داده است. تأملی بر محتوای اسناد سازمان در دو دههٔ ابتدایی گواهی بر اثبات ادعای بی‌توجهی سازمان به حقوق بشر در آن مقطع بود. این عدم توجه در فعالیت‌های سازمان نیز بازتاب داشت، آن‌گونه که موضوع حقوق بشر در رویهٔ سازمان و فعالیت ارکان اثرگذار آن مورد توجه نباشد. سازمان خود را از زمرهٔ نهادهایی که می‌توانند بر وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو نظارت کنند یا اینکه معیارهای حقوق بشری را به دولت‌های عضو تحمیل کنند، خارج نموده است. در این مقطع، سازمان حتی به نگارش یک سند حقوق بشری اقدام نکرد و رویکرد سازمان روی‌گردانی از حقوق بشر بین‌المللی و عدم مبادرت به وضع قواعد حقوق بشری جایگزین منطبق با ارزش‌های اسلامی بود.

۲. رویکرد مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی

سازمان همکاری اسلامی به دلیل سوابق نامطلوب کشورهای اسلامی نتوانسته بود تا سال‌های طولانی تحولی در حقوق بشر به‌وجود آورد^۳. سازمان پس از پشت‌سر گذاردن

1. Gunn, Jeremy and Lagresa, Alvaro, "The Organization of Islamic Cooperation: Universal Human Rights, Islamic Values, or Raisons D'etat?" Human Rights & International Legal Discourse, Vo.10, No. 2, (2016), P. 18.

2. Moinuddin, Hasan, *The Charter of the Islamic Conference and the Legal Framework of Economic Co-operation among its Member States*, (Oxford: Clarendon Press), (1987), P. 18.

3. Petersen, Marie Juul, "Islamic or Universal Human Rights? the OIC's Independent Permanent Human Rights Commission", Danish Institute for International Studies.No. 3, (2012), P. 14.

مرحله روی گردانی، برای در دستور کار قرار دادن موضوعات حقوق بشر، با حقوق بشر بین‌المللی چالش‌های فراوانی داشت.^۱ سازمان تا سال ۲۰۰۵ نگاه تعریض‌آمیزی به حقوق بشر داشت و معیارهای حقوق بشر بین‌المللی را مردود شمرده، با جستجوی طرح‌هایی بدیل در صدد برآمد تا رهیافتی طراحی کند که با آموزه‌های دینی و ارزش‌های فرهنگی اسلامی انطباق داشته باشد. در این مقطع، سازمان جهان‌شمولی حقوق بشر را به چالش کشیده، وضع قواعد حقوق بشری اسلامی جایگزین را در اولویت قرار داد. این سازمان با توجه به روابط مطلوب با ملل متحد و ملاحظات ناشی از آن مستقیماً حقوق بشر بین‌المللی را رد نمی‌کرد، اما از جهت‌گیری غیرمستقیم سازمان و مواضع مستقیم برخی کشورهای اسلامی می‌توان رویکرد مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی را استنباط نمود.^۲

سازمان متأثر از انتقادات مستمر دولت‌های عضو، راه منطقی برای مواجهه با حقوق بشر غربی و اعلامیه جهانی را ارائه منشور جامع حقوق بشری با تکیه بر حقوق اسلامی دانست.^۳ بر این مبنا سازمان، اعلامیه قاهره درباره حقوق بشر را در سال ۱۹۹۱ مورد پذیرش قرار داد و منویات خویش را در آن آشکار ساخت.^۴ اعلامیه قاهره^۵ که اسلام و حقوق بشر را درهم

1. Tirado Chace, Anthony, "The Organization of Islamic Cooperation, a Case Study of International Organizations, Impact on Human Rights", The Danish Institute for Human Rights Denmark's National Human Rights Institution, No. 2, (2015), P. 6.

۲. برخی کشورهای اسلامی اعلامیه جهانی را پوششی جذاب جهت تأمین اهداف استعماری پنداشته و آن را الفاظی فریبنده دانسته‌اند (سید حسن، اسلامی، «اعلامیه اسلامی حقوق بشر و مسئله نابرابری‌ها»، مجله حقوق بشر، دوره ۷، ش ۲ (۱۳۹۱)، ص ۸۱). از نظر آنها عامل شکست اعلامیه جهانی را باید در مبانی الحادی جستجو کرد (محمد، حبیبی مجتهد، «حقوق علیه حقوق: نقد کوتاه بر رویکرد اسلامی ایرانی به حقوق بشر»، مجله ناقد، ش ۲ (۱۳۸۳)، ص ۶۵). برخی کشورهای اسلامی، حقوق بشر بین‌المللی را خروجی مشترک جوامع بشری ندانسته و در آن احترام به سایر فرهنگ‌ها را حلقه مفقوده می‌پنداشتند. نمایندگان برخی کشورهای اسلامی با چنین درکی در مقابل حقوق بشر بین‌المللی شروع به ایستادگی کرده، اساس این نظام را به چالش کشیدند (محمدجواد، جاوید و یاسر، مکرمی قرطاول، «نقش کشورهای اسلامی در تدوین و تصویب اسناد جهانی حقوق بشر»، فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، ش ۱ (۱۳۹۱)، ص ۶۳).

۳. احمد، رهدار و محمد، رهدار، «نگاهی تطبیقی به مبانی حقوق بشر در اسلام و غرب»، مجله مطالعات انقلاب اسلامی، ش ۴۵ (۱۳۹۵)، ص ۱۲۹.

4. Saden, Louise, *Alternative Islamic Human Rights*, Human Rights Studies Spring Supervisors, Dan-Erik Andersson and Rickard Lagervall, Lunds Universitet, (2010), P. 26.

۵. از منظر برخی کشورهای اسلامی معایب موجود در اعلامیه قاهره، از آن یک اعلامیه غیرمؤثر برای توسعه حقوق بشر ساخته است. بعضی اندیشمندان مسلمان در مناقشات حقوق بشری از اعلامیه قاهره چشم‌پوشی کردند (اکمل‌الدین، احسان اوغلو، *العالم الاسلامی فی القرن‌الجدید، منظمه التعاون الاسلامی*، نیویورک: مطبعه جامعه کولومبیا، ۲۰۱۰)، ص ۱۸۱-۱۸۸).

آمیخته، مفهومی ویژه از حقوق بشر ارائه داده که با اصول اعلامیه جهانی مغایرت دارد.^۱ سازمان، اعلامیه قاهره را در کنفرانس جهانی حقوق بشر وین به عنوان اجماع جهان اسلام در حقوق بشر به جامعه بین‌المللی معرفی کرد.^۲ رویه سازمان به برتر دانستن اعلامیه قاهره بر اعلامیه جهانی دلالت داشت. تلاش سازمان برای جایگزین نمودن معیارهای بین‌المللی و اعلامیه جهانی با معیارهای اسلامی و اعلامیه قاهره بیانگر مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی بود.

اعلامیه قاهره به مفهوم حقوق بشر جهانی اشاره نکرده است، در عوض به صراحت بر ارزش‌های اسلامی تأکید دارد.^۳ اجرای حقوق تصریح شده در اعلامیه به انطباق با شریعت اسلامی مشروط شده و شریعت تنها مرجع صالح برای تفسیر حقوق مندرج در این سند معرفی گردیده است (مواد ۲۴ و ۲۵ اعلامیه). حال آنکه ماده ۲ اعلامیه جهانی بهره‌مندی از حقوق تصریح شده در این سند را به دین یا عقیده خاصی محدود نکرده است. ماده ۵ اعلامیه قاهره زن و مرد را بدون توجه به محدودیت‌های نژادی و ملی از حق ازدواج برخوردار دانسته، در صورتی که ماده ۱۶ اعلامیه جهانی علاوه بر این محدودیت‌ها حتی قیود دینی را مانعی برای ازدواج نمی‌داند. واضح است که محدودیت مسلمانان در ازدواج با غیرمسلمانان موجب حذف این قید از ماده ۵ اعلامیه قاهره گردیده است. همچنین برخلاف اذعان اسناد بین‌المللی حقوق بشر به حق انتخاب مذهب (ماده ۱۸ اعلامیه جهانی)، ماده ۱۰ اعلامیه قاهره دین اسلام را دین فطرت معرفی نموده و هرگونه تلاش برای تغییر دین و سوق دادن افراد به الحاد را ممنوع اعلام می‌کند. مواد ۱۲ و ۲۲ اعلامیه در مغایرتی آشکار با حق‌های تصریح شده در اسناد بین‌المللی (مواد ۱۳ و ۱۹ اعلامیه جهانی)، ضمن اشاره به حق تحرک و جابه‌جایی و حق بیان برای هر انسانی، این حقوق را به عدم تعارض با مبانی شریعت اسلامی مشروط می‌نماید.^۴ کاملاً هویداست در اعلامیه قاهره ارجاعات مکرر به

1. MKayaoglu, Turan, "The OIC's Independent Permanent Human Rights Commission : an Early Assessment", The Danish Institute for Human Rights Denmark's National Human Rights Institution, No.3, (2015), P. 9.
2. Mayer, Ann, Ehizabeth, *Islam and Human Rights, Tradition and Politics*. Westview Press, Cumnor Hill, (2007), P. 31.
3. Skovgaard-Petersen, Jakob, *Sharia, Human Rights, and Everything Good, The Danish Institute for Human Rights*, Denmark's National Human Rights Institution, (2015), P. 4.
۴. مواد ۹ و ۱۰ معاهده کودک نیز برخلاف اسناد حقوق بشری (مواد ۱۹ و ۲۰ اعلامیه جهانی)، آزادی‌هایی مانند حق بیان و حق عضویت در نهادهای جامعه مدنی را به عدم مغایرت با شریعت اسلامی مشروط نموده است.

شریعت اسلامی محدودکننده بسیاری از حقوق جهانی، و به وضوح بیانگر تعارض با اعلامیه جهانی و مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی است.

چالش دیگر با حقوق بشر بین‌المللی آن بود که اسناد سازمان مملو از اشاره به لزوم توجه به حاکمیت ملی است. مقدمه اساسنامه سازمان، توسعه حقوق بشر را منوط به توجه به قانون دولت‌های عضو می‌داند. در معاهده حقوق کودک در اسلام نیز به صورت مداوم بر حاکمیت ملی و لزوم انطباق حق‌های بشری مندرج در این سند با قانون داخلی دولت‌های عضو تأکید شده است (مانند مواد ۳، ۱۰ و ۱۲ معاهده کودک). ماده ۴ معاهده کودک دولت‌های عضو را به ضرورت احترام به حقوق تصریح شده در این معاهده و اتخاذ تدابیری برای اجرایی نمودن این حقوق مطابق با مقررات داخلی دولت‌ها دعوت می‌کند. مواد ۹ و ۱۰ معاهده کودک نیز آزادی‌هایی مانند حق بیان و حق عضویت در نهادهای جامعه مدنی را به عدم مغایرت با ضوابط داخلی و نظام‌های حقوقی دولت‌های عضو منوط ساخته است. بر این مبنا در صورت مغایرت مقررات داخلی دولت‌ها با حقوق مندرج در این معاهده، دولت‌ها به‌سادگی می‌توانند با مستمسک قرار دادن مقررات داخلی از جامعه عمل پوشاندن به آن حقوق امتناع ورزند. تفسیر سنتی از حاکمیت در اسناد سازمان تلاشی در جهت نهادینه کردن مشروعیت ادعاهایی بود که حقوق بشر را موضوعاتی داخلی می‌دانست. این یکی از جنبه‌های بارز مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی است. بیشتر دولت‌های سازمان از حامیان چنین ادعاهایی بودند. این موضوع به دولت‌ها اجازه می‌دهد تا تفسیر خویش از شریعت را در قانون و رویه داخلی خویش به‌اجرا درآورند.^۱ یکی از دلایل عدم موفقیت سازمان در حقوق بشر تا پیش از سال ۲۰۰۵، فقدان طرحی مشخص برای سازش میان معیارهای بین‌المللی و خط مشی محافظه‌کارانه جاری بین اکثر دولت‌های عضو بود.^۲ همین مسئله موجب شده است که سازمان در این برهه در نگارش اسناد و اتخاذ رویکردهای حقوق بشری در مسیر مواجهه با حقوق بشر بین‌المللی گام بردارد و نتواند در ارتقای حقوق بشر نقشی مثبت ایفا نماید.

1. Adam, Ahmed, "Understanding the Role of the Organization of Islamic Cooperation in Human Rights", Forum-Asia Working Paper Series, Asian Perspectives on International Human Rights Landscapes, No 1, (2014), P. 1.
2. Kayaoglu, Turan, "A Rights Agenda for the Muslim World? The Organization of Islamic Cooperation's Evolving Human Rights Framework", Brookings Doha Center Analysis Paper, No. 6, (2013), P. 3.

۳. رویکرد توجه به حقوق بشر بین‌المللی

رویکرد متفاوت حقوق بشری سازمان همکاری اسلامی را باید از زمان مدیریت احسان اوغلو در سال ۲۰۰۵ و تحولات نویدبخش پس از آن جستجو نمود.^۱ سازمان در سال‌های اخیر همانند بسیاری از سازمان‌های منطقه‌ای، اسناد، مؤسسات و نهادهای حقوق بشری خویش را از طریق انعقاد معاهدات و تأسیس ارکان، کارگروه‌ها و حتی سازمان‌های تخصصی حقوق بشری ارتقا داده و شاهد تحولات قابل‌توجهی بوده است.^۲ اصلاح اسناد حقوق بشری سازمان جهت انطباق با معیارهای حقوق بشر بین‌المللی (اساسنامه و اعلامیه قاهره) و تهیه اسناد تبیین‌کننده خط مشی حقوق بشری (برنامه ده‌ساله اقدام، سند چشم‌انداز) و تلاش برای ایجاد ساختار حقوق بشری از طریق تأسیس کمیسیون حقوق بشری و سازمان ارتقای جایگاه زنان، نشانه‌های فراوانی از گرایش مطلوب سازمان به حقوق بشر و همکاری با نظام حقوق بشر بین‌المللی است.

۱.۳. اصلاح اسناد پایه در راستای تغییر رویکردهای حقوق بشری سازمان

سازمان همکاری اسلامی در سال‌های اخیر به ایجاد اصلاحات اساسی به‌ویژه در اسناد حقوق بشری اهتمام ورزید. از جمله، رویکرد سازمان در قطعنامه‌های توهین به ادیان در شورای حقوق بشر اصلاح گردید و در بسیاری از رویه‌های حقوق بشری سازمان تجدید نظر شد.^۳ تلاش سازمان در عهد احسان اوغلو و پس از آن برای ایجاد اصلاحات به تهیه پیش‌نویس اسناد حقوق بشری، انعقاد معاهدات و ایجاد نهادهای حقوق بشری خلاصه نشد و برای اصلاح برخی از اسناد حقوق بشری مانند اساسنامه سازمان و اعلامیه قاهره نیز تمهیداتی اتخاذ گردید.^۴

1. Cismas, Ioana, "Introductory Note to the Statute of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission", *International Legal Materials* 5, No. 6, (2011), p. 1148.

2. Gunn, Jeremy - Lagresa, Alvaro, "Egagement with Regional Multilateral Organizations, Case Study: OIC and League of Arab States", *Fostering Human Rights among European Policies, Work Package No. 5*, (2016), P. 267.

3. Hausler, Katharina, *Human Right, Democracy and Rule of Law: Different Organizations, Different of Conceptions?* *Fostering Human Rights among European Policies*, Utrecht University, (2016), P. 145.

۴. اوج تلاش احسان اوغلو برای ایجاد اصلاحات حقوق بشری را باید در تأسیس کمیسیون ارزیابی نمود. کمیسیون جزئی از

اساسنامه سازمان در سال ۲۰۰۸ از سوی سران اسلامی اصلاح، و به حقوق بشر بین‌المللی توجه ویژه‌ای شد.^۱ اساسنامه مجموعه‌ای از اصلاحات ساختاری را دربر داشت که نقش هنجاری و نهادی بیشتری برای سازمان در زمینه حقوق بشر در نظر گرفت.^۲ اساسنامه جدید از قصد سازمان به ارتقای حکمرانی مطلوب، حاکمیت قانون، دموکراسی و پرسشگری در دولت‌های عضو پرده برداشت. توجه بیشتر به حقوق بشر در اساسنامه بستر مناسبی را برای ایجاد رکن حقوق بشری سازمان فراهم نمود. با این تحول، سازمان تمایل خویش را برای ارتباط و همکاری با نهادهای جامعه مدنی و سازمان‌های غیردولتی در زمینه حقوق بشر آشکار ساخت.^۳ دلیل اهمیت این اصلاحات و ارزیابی آنها به‌عنوان معیاری دال بر تغییر رویکرد حقوق بشری آن است که اساسنامه سابق به هیچ‌کدام از این موضوعات اشاره نکرده بود. اساسنامه ۲۰۰۸ به موضوعات اساسی بدیعی اشاره کرده است که در اساسنامه ۱۹۷۲ در صلاحیت سازمان قرار نداشت. یکی از این صلاحیت‌ها حمایت از چهره واقعی اسلام و تشویق گفتگوی میان تمدن‌ها است (بند ۱۲ ماده ۱ اساسنامه سازمان). حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین از جمله حقوق زنان، کودکان، جوانان، سالخوردگان و افراد دارای نیازمندی‌های خاص از دیگر اهداف این سند هستند (بند ۱۴ و ۱۵ ماده ۱ اساسنامه سازمان). اساسنامه به دلیل توجه بیشتر به حقوق بشر و دعوت به ایجاد یک نهاد ناظر حقوق بشری و پیشنهاد تهیه یک منشور بین‌المللی، یک سند مطلوب در حرکت به سمت تکامل تدریجی اسناد حقوق بشری سازمان است و در یک نگاه ژرف بیانگر اراده سازمان برای ارتقای حقوق بشر در کشورهای عضو است.

اصلاحات سازمانی پیشنهاد شده‌ی وی جهت واداشتن سازمان به فعالیت نهادی بیشتر بود. احسان اوغلو بهبود وضعیت حقوق بشر در جهان اسلام و به ثمر نشستن تلاش‌های سازمان برای ارتقای حقوق بشر را منوط به تأسیس رکن حقوق بشری و تکامل تدریجی صلاحیت و طرح‌ریزی مکانیسم‌های آن می‌دانست. از نگاه او حقوق بشر ابزاری برای مطرح کردن سازمان از یک کنفرانس منطقه‌ای میان مسلمانان به یک سازمان مهم‌تر بین‌المللی بود که خط‌مشی‌هایی از ساختار حاکمیت جهانی در مورد هنجارها، ارزش‌ها و حقوق بشر را تنظیم نماید. درایت احسان اوغلو اسباب رشد و تأثیرگذاری دولت‌هایی مانند ترکیه، مغرب، اندونزی و مالزی در تحولات حقوق بشری اخیر در سازمان را فراهم کرد.

Kayaoglu, Turan, "Giving an Inch Only to Lose a Mile: Muslim States, Liberalism, and Human Rights in the United Nations". *Human Rights Quarterly*. Volume 36, No. 1, (2014), PP. 61-89.

1. Monshipouri, Mahmood – Kaufman, Claire L. *The OIC, Children's Rights and Islam, the Danish Institute for Human Rights*, Denmark's National Human Rights Institution, (2015), P. 5.

2. Bozorgmehr, Majid, "The Human Rights in OIC, A Gradually Movement but in Progress", *Journal of Politics and Law*, Canadian Center of Science and Education, Vol. 10, No. 2, (2017), P. 75.

3. Adam, *op.cit*, P. 1.

سازمان با همت کارشناسان کمیسیون اعلامیه قاهره را در سال جاری اصلاح نمود و این سند در مراحل نهایی تصویب در کنفرانس وزرای خارجه سازمان قرار گرفت. بررسی اصلاحات صورت گرفته در پیش نویس این سند به وضوح بر تغییر نگرش حقوق بشری سازمان دلالت دارد. اهمیت اصلاحات در اعلامیه از عنوان آن هویداست و عنوان حقوق بشر در اسلام به اعلامیه حقوق بشر سازمان تغییر یافته است. مذاقه بر محتوای این سند تفاوت بنیادین آن را با اعلامیه سابق و دلالت های فراوان اقدامات حقوق بشری سازمان در مسیر صحیح آشکار می سازد. برخلاف اعلامیه سابق، مقدمه سند جدید بر ضرورت پایبندی کشورهای اسلامی بر تعهدات بین المللی حقوق بشری صحنه گذارده، حق های بشر جهانی را غیرقابل تفکیک و وابسته به هم وصف نموده است. مهم تر آنکه این سند در تبیین مسیر برای ترویج و حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی بر مقررات منشور ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاقین بین المللی حقوق بشر و اسناد و کنوانسیون های حقوق بشری بین المللی و منطقه ای تأکید کرده است. اهمیت این تحول در آن نهفته است که اعلامیه سابق که با هدف جایگزینی اعلامیه جهانی و مواجهه با حقوق بشر بین المللی تهیه شده بود، در متن اصلاحی تاسی به اعلامیه و حقوق بشر جهانی را ضروری فرض کرده است. چنین تغییر رویکردی بیانگر گذار سازمان از خاص گرایی فرهنگ اسلامی به جهان شمولی نظام بین المللی حقوق بشر است. در مورد حق حیات برخلاف ماده ۲ اعلامیه سابق که کشتن هیچ کس بدون مجوز شرعی را جایز نمی دانست (به عبارتی از هاق نفس با تجویز شرع را مجاز دانسته است)، ماده ۲ این سند با الگوبرداری از اعلامیه جهانی و میثاق حقوق مدنی و سیاسی و پروتکل آن (منع مجازات اعدام) هرگونه محرومیت خودسرانه از حق حیات را منع می کند و حکم اعدام را با محدودیت های ویژه برای جرایم بسیار مهم مطابق قانون لازم الاجرا در زمان ارتکاب جرم و رأی صادره از محکمه صالح قابل اجرا دانسته است. با چنین جهت گیری، سازمان از رویکرد دوگانه و متوازی اسلامی- جهانی به مدل واحد حقوق جهانی تغییر نگرش داده است. برخلاف ماده ۹ اعلامیه سابق که از جمله تکالیف دولت در زمینه آموزش را فراهم نمودن بستر مناسب برای افراد جهت حصول معرفت نسبت به دین اسلام دانسته، ماده ۸ این سند آموزش را حقی ضروری برای سایر حقوق بشر ارزیابی نموده و آموزش حقوق بشر را یک بخش جدایی ناپذیر از حق بر آموزش معرفی کرده است. به موجب بند ۴ این ماده آموزش باید احترام به حقوق بشر، تفاهم،

بردباری و دوستی میان ملل با تفاوت نژادها و مذاهب و حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را ترویج دهد. این رویکرد اعلامیه جدید نیز بشارت‌دهنده انتقال سازمان از ادبیات دینی به مفاهیم و ادبیات رایج جهانی حقوق بشر است. در همین راستا در مورد آزادی رفت و آمد ماده ۱۰ پیش‌نویس جدید برخلاف ماده ۱۲ اعلامیه سابق قید مطابقت حق تحرک و جابه‌جایی با شریعت اسلامی را حذف کرده است. با اینکه ماده ۱۰ اعلامیه قاهره اسلام را دین فطرت معرفی نموده و هرگونه تلاش برای تغییر دین را ممنوع اعلام کرده، مواد ۱۷ و ۱۸ سند جدید افراد را شایسته حق آزادی انتخاب دین و حق برخورداری از امنیت بابت داشتن آن معرفی کرده است. برخلاف ماده ۲۲ اعلامیه پیشین که آزادی بیان را به عدم مغایرت با شریعت منوط نموده، ماده ۱۹ پیش‌نویس جدید ضمن تصریح به حق اظهار نظر، آزادی بیان را بخش جدایی‌ناپذیر از حقوق جهانی بشر ارزیابی کرده است. در صورتی که ماده ۲۰ اعلامیه سابق دستگیری یا محدودسازی آزادی اشخاص را به مقتضای شرع مجاز دانسته، ماده ۲۱ این سند در مورد آزادی شخصی، هرگونه بازداشت یا حبس خودسرانه را منع نموده است. قیود محدودکننده مواد ۲۳ و ۲۴ اعلامیه پیشین در صورت تصدی سمت‌های عمومی بر طبق احکام شریعت و مشروط نمودن اجرای حقوق تصریح شده در اعلامیه به انطباق با شریعت اسلامی، در سند جدید حذف گردید. برخلاف ماده ۲۵ که شریعت را تنها مرجع تفسیر مواد اعلامیه سابق عنوان نموده، در ماده ۲۴ سند جدید تفسیر مواد اعلامیه را منوط به آن دانسته است که تعهدات دولت‌های عضو به‌موجب اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر تضعیف نشود. در پیش‌نویس سند جدید در مواد ۹ و ۲۳ به حق بر خودمختاری و مجرا بودن قواعد حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه اشاره شده است که در سند پیشین مورد توجه قرار نگرفته بود. در زمینه امکان سازگاری حقوق بشر بین‌المللی و شریعت اسلامی، مقدمه این سند اصول شریعت اسلامی را صیانت‌کننده عمده حقوق بشر جهانی و متعهد به تضمین و حمایت از این حقوق وصف کرده و در ماده ۲۴ اعمال حقوق و آزادی‌های مقرر در اعلامیه (که به‌موجب معیارهای حقوق بشر جهانی تنظیم شده) را قابل انطباق با ارزش‌های اسلامی دانسته است. در این راستا سازمان در حقوق بشر از دو سیستم رقیب به یک سیستم انعطاف‌پذیر که باید با یکدیگر هم‌زیستی داشته باشند تغییر نگرش داده است.

این رویکرد سازمان بیانگر یک حرکت رو به جلو به سمت ارزش‌های جهانی حقوق بشر و انطباق با رویه سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در هنجارسازی و اصلاح اسناد حقوق بشری است. جهت‌گیری در اصلاحات ساختاری در این اعلامیه، تحول در دیگر رویکردهای حقوق بشری سازمان را امکان‌پذیر ساخته و زمینه را برای انطباق با حقوق بشر بین‌المللی و ایجاد مکانیسمی برای توسعه حقوق بشر فراهم نموده است.

۲.۳. خط مشی‌های حقوق بشری سازمان

هنجارسازی اولین گام در راستای تحقق حقوق بشر است. سازمان همکاری اسلامی با تنظیم اسناد تبیین‌کننده خط مشی حقوق بشری، رویکرد متفاوتی در قاعده‌سازی حقوق بشری درپیش گرفته است. در چارچوب اصلاحات گسترده سازمان، برنامه ده‌ساله اقدام^۱ (۲۰۰۵) برای ارتقای حقوق بشر سند بسیار مهمی به حساب می‌آید.^۲ همه جوانب موردنظر سازمان به‌ویژه حقوق بشر در این برنامه جایگاه ویژه‌ای به خود اختصاص داده‌اند. محتوای برنامه می‌تواند به‌عنوان نقشه راه برای بیان مقاصد و استراتژی‌های سازمان در زمینه حقوق بشر در نظر گرفته شود.^۳ برنامه ده‌ساله، بر دموکراسی، حاکمیت قانون، جامعه مدنی و مشارکت سیاسی گسترده تأکید کرده، ایجاد تغییرات در قوانین و نظام‌های ملی جهت تضمین احترام به حقوق بشر در دولت‌های عضو را درخواست نموده است. برنامه ضمن دعوت مجدد توسعه حقوق بشر مورد پذیرش جهانی و حمایت از آن، به ضرورت تضمین تبدیل این تعهدات به اقداماتی ملموس در بستر عمل تأکید کرده و همچنین چشم‌انداز سازمان را احترام به حقوق بشر و آزادی‌های جهانی با هدف تشکیل نظامی مستحکم و قوی با هدف فراهم‌سازی تمتع از همه حق‌های بشری معرفی نموده است (بند ۱۵.۱، برنامه ده‌ساله). اعتلای جایگاه زنان، رفاه خانواده، توانمندسازی جوانان، حقوق کودکان و حمایت از سالخورده‌گان، دیگر موضوعات حقوق بشری مورد توجه برنامه هستند (بند ۱۳.۱ برنامه ده‌ساله). این برنامه سازمان را به تأسیس یک نهاد برای ارتقای حقوق بشر و تهیه منشور

1. Ten-Year Programme of Action.

2. Monshipouri, *op.cit.*, P. 5.

3. Hausler, *op.cit.*, P. 145.

حقوق بشری دعوت نمود.^۱ بر مبنای تأثیرگذاری این برنامه بود که اساسنامه سازمان اصلاح شد و سازمان عزم خویش را برای تهیه اساسنامه الزام‌آور حقوق بشری همراه با ایجاد یک کمیته مستقل مضاعف نمود. به عبارتی با تنظیم برنامه، حقوق بشر اهمیتی دوچندان در دستورالعمل سازمان به دست آورد. این برنامه در ارتقای حقوق بشر در سازمان گامی بسیار ارزشمند بود، زیرا به موجب این سند، تحول تدریجی در رویکرد اسنادی حقوق بشر سازمان شتاب بیشتری گرفت.

سند چشم‌انداز سازمان (۲۰۰۵) نیز نشان از راهبرد جدید سازمان در زمینه حقوق بشر دارد. این سند ایجاد نظام منطقه‌ای حقوق بشر درون سازمان را مطرح ساخت. این سند بر بسیاری از موضوعات حقوق بشری اشاره شده در برنامه ده‌ساله تأکید نمود و پیشنهاد انعقاد معاهدات حقوق بشری در سازمان همانند پیمان حقوق زنان مسلمان را ارائه کرد و نیز دولت‌های عضو را برای پیوستن به پیمان کودک در اسلام، پیمان بین‌المللی کودک و پیمان رفع تبعیض علیه زنان تشویق نمود.^۲ سند با ظرفیت مطلوب و محتوای مناسب حقوق بشری بر تکامل تدریجی و مرحله به مرحله اسناد حقوق بشری و تلاش برای طراحی سازوکار حقوق بشری در سازمان دلالت دارد. به عبارتی، این سند و میزان توجه آن به حقوق بشر بر تحول نگرش سازمان و تلاش آن برای بهبود حقوق بشر در دولت‌های عضو مهر تأیید می‌زند.

۳.۳. تلاش برای نهادسازی حقوق بشری

«هدف از ایجاد هنجارها و موازین حقوقی در هر نظام حقوقی، اعمال و اجرای آنها در جهت ارتقای رفتارهای مناسب و تغییر رفتار یا تحریم سوءرفتار است. هر هنجاری بدون یک ساختار نظام‌مند برای تحقق آن بی‌معناست، زیرا انتزاعی باقی خواهد ماند و منجر به تغییرات لازم نخواهد شد».^۳ بر این مبنا، فرایند قاعده‌سازی حقوق بشری سازمان همکاری

1. Adam, *op.cit.*, p. 8.

۲. کامران، هاشمی، «ایجاد سازوکارهای بین‌دولتی حقوق بشری: بررسی فعالیت‌ها در حوزه اتحادیه عرب، سازمان کنفرانس اسلامی و جنبش عدم تعهد»، فصلنامه سیاست خارجی، ش ۹۶ (۱۳۹۰)، ص ۱۳۲.

۳. محیا، صفاری‌نیا، «رویکرد سازمان همکاری اسلامی در زمینه ارتقای حقوق زن»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، سال ششم، ش ۲ (۱۳۹۸)، ص ۴۱.

اسلامی بدون تأسیس رکن یا نهاد برای نظارت بر اجرای موازین حقوق بشری یک نقیصه قابل توجه در مکانیسم‌های حقوق بشری سازمان به حساب می‌آید. از این منظر، یکی دیگر از نشانه‌های تحول در رویکردهای حقوق بشری سازمان، تلاش برای طراحی ساختار و نهادسازی حقوق بشری است. شاید بتوان نقطه اوج تحولات حقوق بشری در سازمان را تأسیس رکن حقوق بشری عنوان کرد. سال ۲۰۱۱ سازمان با تصویب اساسنامه کمیسیون دائمی مستقل حقوق بشر، با هدف ارتقای حقوق بشر و مساعدت دولت‌های عضو جهت جامعه عمل پوشاندن به تعهدات حقوق بشری، کمیسیون را تأسیس نمود.^۱

کمیسیون طبق اساسنامه خویش می‌تواند تلاش دولت‌های عضو در توسعه حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را مورد حمایت قرار دهد (ماده ۹ اساسنامه کمیسیون). مواد ۸، ۱۰ و ۱۱ اساسنامه با ادبیات متفاوت تنها به نقش حمایتی کمیسیون از تلاش کشورهای اسلامی در زمینه حقوق بشر تأکید دارد. در نگاه اول به نظر می‌رسد کمیسیون به جای دفاع از حقوق بشر همانند دیگر نهادهای بین‌المللی، تنها از صلاحیت‌های مشورتی و توصیه‌ای برخوردار است (ماده ۱۲ اساسنامه کمیسیون). با وجود این، بند ۲ قاعده دوم آیین اجرایی کمیسیون به این نهاد اختیار داده است تا حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را به موجب معیارهای پذیرفته‌شده جهانی حقوق بشر توسعه دهد (ماده ۱۵ اساسنامه سازمان و مقدمه اساسنامه کمیسیون). در چنین وضعیتی نقش کمیسیون به مساعدت دولت‌های عضو در توسعه حقوق بشر خلاصه نمی‌شود و کمیسیون مستقیماً از صلاحیت بررسی وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو برخوردار خواهد بود. ورود کمیسیون به عنوان رکن نظارتی حقوق بشری سازمان به موضوعات حقوق بشری سوریه و لیبی و تهیه گزارش در مورد وضعیت حقوق بشر در افریقای مرکزی و بازدید از مناطق مورد ادعای وقوع نقض‌های حقوق بشری در سوریه و افریقای مرکزی برای ارزیابی صحت ادعاهای مطرح‌شده و صدور قطعنامه علیه دولت‌های ناقض حقوق بشر (سوریه و لیبی) و تعلیق عضویت دولت ناقض بابت استمرار نقض‌های فاحش حقوق بشر (سوریه) مهر تأییدی بر امکان ایفای نقش مثبت کمیسیون برای حمایت از حقوق بشر در دولت‌های عضو است. نکته قابل توجه آن است که

1. Mayer, Ann, Elizabeth, "The OIC's Human Rights Policies in the UN, a Problem of Coherence", the Danish Institute for Human Rights, Denmark's National Human Rights Institution, No. 4, (2015), P. 5.

عمده این مکانیسم‌های نظارتی اجرا شده برای احراز رعایت موازین حقوق بشری از سوی دولت‌های یادشده به ابتکار کارشناسان کمیسیون به کار گرفته شده و به موجب اساسنامه کمیسیون، تهیه گزارش‌های موردی در خصوص وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو، صدور قطعنامه علیه دولت ناقض حقوق بشر، رسیدگی به شکایت علیه دولت متهم به نقض حقوق بشر، بازدید از مناطق مورد ادعای وقوع نقض‌های حقوق بشری در میان مکانیسم‌های نظارتی و صلاحیت‌های عملکردی کمیسیون گنجانده نشده است. بلکه کارشناسان کمیسیون با تفسیر موسع از بند دوم قاعده دوم آیین اجرایی کمیسیون، اعمال این مکانیسم‌ها را در راستای تحقق هدف توسعه حقوق بشر در دولت‌های عضو ضروری دانسته، به این اقدامات مبادرت نمودند و ارکان اساسی سازمان (کنفرانس سران و کنفرانس وزرای خارجه) بر این رویه کمیسیون و کارشناسان آن صحنه گذاردند. کمیسیون به موجب همین ابتکارات از جامعه بین‌المللی و نهادهای حقوق بشری و سازمان‌های بین‌المللی برای همراهی با مجازات‌های تعیین شده علیه دولت ناقض جهت فشار وارد آوردن به منظور پایان دادن به نقض‌های حقوق بشری دعوت به همکاری نموده است. اهمیت این فرایند در این نهفته است که کمیسیون از طریق ابتکارات کارشناسان خود می‌تواند صلاحیت‌های خویش را برای توسعه حقوق بشر در دولت‌های عضو گسترش داده، در بستر زمان برای حمایت از حقوق بشر از مکانیسم حقوق بشری بیشتری بهره‌مند شود. چنان‌که قواعد آیین اجرایی کمیسیون که امروزه به‌عنوان سند تبیین‌کننده حیطه صلاحیت‌های کمیسیون مطرح است، از سوی کارشناسان کمیسیون تهیه شده و مورد تصویب کنفرانس وزرای خارجه سازمان قرار گرفته است. بنابراین کارشناسان کمیسیون در افزایش دامنه اختیارات این نهاد برای دفاع از حقوق بشر در سازمان و ایجاد بستر مناسب برای توسعه حقوق بشر در دولت‌های عضو می‌توانند نقش بسیار مهمی ایفا نمایند.

کمیسیون برای تقویت جایگاه و اقتدار خویش در دفاع از حقوق بشر می‌تواند از مساعدت سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی حقوق بشری بهره‌مند گردد (ماده ۱۵ اساسنامه کمیسیون). معمولاً کارشناسان حقوق بشری ملل متحد و متخصصان حقوق بشری نظام‌های حقوق بشری منطقه‌ای و بین‌المللی به‌عنوان ناظر در جلسات کمیسیون دعوت می‌شوند. این فرایند بر افزایش تجارب کارشناسان کمیسیون و ارتقای سطح فنی

فعالیت‌های حقوق بشری این نهاد برای توسعه حقوق بشر در سازمان و افزایش توان کارشناسان آن برای حمایت از حقوق بشر در دولت‌های عضو اثر مطلوبی گذاشته است. کمیسیون تکامل نظام حقوق بشری سازمان را با استعانت از نظام حقوق بشری ملل متحد جستجو نموده و در زمینه‌های مختلف کمک دریافت کرده است.^۱ کمیسیون آیینة تمام‌نمای گرایش سازمان به همراهی با نظام بین‌المللی حقوق بشر است. این همکاری تأکید بر اشتراکات حقوق بشر بین‌المللی و ارزش‌های اسلامی را به‌جای پافشاری بر اختلافات مرجع نموده و توانایی کمیسیون را به‌عنوان مدافع حقوق بشر در جهان اسلام افزایش داده است. از طریق کمیسیون مطالبه ارتقای تدابیر حقوق بشری از دولت‌های عضو امکان‌پذیر شد. کمیسیون دارای توانایی تشکیل نظام فعال حقوق بشری است. دستیابی کمیسیون به این جایگاه، وجود تعهد جدید حقوق بشری در سازمان را متمایز می‌سازد. همراهی برخی دولت‌های عضو محافظه‌کار با تحولات حقوق بشری سازمان امیدوارکننده است. تنوع کارشناسان کمیسیون و استقلال نسبی آن‌ها نیز از اسباب دیگر خوش‌بینی است. کمیسیون در مراحل اولیه ساماندهی ساختار درونی است و نباید از آن همانند دیگر نهادهای منطقه‌ای حقوق بشر جهت ایفای نقش فوری و مؤثر و ایجاد مکانیسم قدرتمند برای حمایت از حقوق بشر انتظار داشت. نظام حقوق بشر ملل متحد نیز از ابتدا صلاحیت، اقتدار و ساختار توسعه‌یافته نداشت و به‌تدریج مراحل توسعه خویش را سپری نمود. کمیسیون نیز می‌تواند به صورت تدریجی در زمینه حمایت از حقوق بشر دارای مکانیسم مطلوب گردد.

تأسیس کمیسیون راه را برای ایجاد نهادهای حقوق بشری دیگر هموار کرد. دستورالعمل اعتلای مقام زنان^۲ که در سال ۲۰۰۹ تدوین شد، اولین تلاش سازمان برای پرداختن به موضوع تبعیض علیه زنان بود.^۳ این دستورالعمل زمینه را برای تأسیس سازمان ارتقای جایگاه زنان^۴ فراهم نمود. این سازمان برای اجرای خط مشی‌های دستورالعمل اعتلای مقام زنان تأسیس گردید. این سازمان به‌موجب اساسنامه خویش برای شکوفا نمودن ظرفیت،

1. Johnson, Toni, *The OIC on Democracy and Human Rights*, Council on Foreign Relations, (2010), P. 25.

2. OIC Plan of action for The Advancement of Women (OPAAW).

۳. محیا، صفاری‌نیا، پیشین، ص ۳۸.

4. OIC WOMEN DEVELOPMENT ORGANIZATION.

استعداد و شایستگی زنان از طریق آموزش، تربیت و احیای توانمندی آنها اقدام خواهد کرد^۱. سازمان یادشده با اجرای قطعنامه‌ها و توصیه‌نامه‌های سازمان همکاری اسلامی موظف به نظارت بر روند ارتقای نقش زنان در کشورهای عضو مطابق با ارزش‌های اسلامی است^۲. سازمان، مطابق اساسنامه باید برای تسهیل مشارکت بانوان در توسعه و مواجهه با حواشی منفی برای بانوان در جوامع اسلامی تلاش کند. اساسنامه سازمان همچنین از طریق تلاش برای حذف محدودیت‌هایی که مانع مشارکت زنان در شکوفایی جامعه هستند، در زمینه فعال نمودن حقوق بانوان مندرج در اساسنامه سازمان همکاری اقدام خواهد کرد^۳. تأسیس این سازمان بر عزم سازمان همکاری اسلامی برای توسعه حقوق بشر و حمایت از بانوان دلالت دارد.

۴.۳. رویکرد عمل‌گرایانه سازمان در واکنش به نقض‌های حقوق بشری

یکی دیگر از تحولات مطلوب حقوق بشری ظهور نشانه‌هایی از گرایش سازمان به دفاع از حقوق بشر در دولت‌های عضو است. با توجه به اینکه این رویه در مراحل ابتدایی شکل‌گیری در سازمان است و دامنه شمول آن نقض‌های حقوق بشری رخ داده در همه دولت‌های عضو را دربر ندارد، باید از موضع بیم و امید آن را مورد ارزیابی قرار داد^۴. «رویکرد سازمان در گذشته معطوف به حقوق اقلیت‌های مسلمان در کشورهای غیرعضو بوده و وضعیت حقوق بشر کشورهای عضو در دستور کار سازمان قرار نداشت»^۵. با وجود این، اخیراً در تحولی جالب سازمان به نقض‌های حقوق بشری در چندین دولت عضو واکنش نشان داده است. کمیسیون ضمن بررسی وضعیت حقوق بشر در سوریه، از دولت سوریه پایان دادن

1. Bozorgmehri, *op.cit.*, P. 76.

2. Blitt, Robert, "Equality And Non Discrimination Through the Eyes of an International Religious Organization: The Organization of Islamic Cooperation Response to Women's Rights and Sexual Orientation and Gender Identity Rights", *Legal Studies*, University of Tennessee, (2016), P. 32.

3. Statute of the OIC Women Development Organization, OIC Doc. OIC/EGM-2009/DS-WDO/REP/FINAL.

4. Petersen, Marie Juul and Kayaoglu, Turan, *The Organization of Islamic Cooperation and Human Rights*, University of Pennsylvania Press, (2019), P. 123.

۵. کامران، هاشمی، «ایجاد سازوکارهای بین دولتی حقوق بشری: بررسی فعالیت‌ها در حوزه اتحادیه عرب، سازمان کنفرانس اسلامی و جنبش عدم تعهد»، فصلنامه سیاست خارجی، ش ۹۶ (۱۳۹۰)، ص ۱۳۳.

فوری و غیرمشروط به نقض‌های حقوق بشری را درخواست نمود^۱. سازمان در جلسه شانزدهم شورای حقوق بشر در ۲۰۱۱ دولت سوریه را برای اعاده صلح و استقرار آن در کشور تشویق نمود و این دولت را مقصر نقض‌های حقوق بشری معرفی کرد^۲. در یک روی‌گردانی از رویه معمول سازمان، کنفرانس سران بابت نقض‌های حقوق بشری در آگوست سال ۲۰۱۲ تصمیم به تعلیق عضویت سوریه گرفت^۳. سازمان همچنین در ۲۵ فوریه ۲۰۱۱ در جلسه شورای حقوق بشر به استفاده مفرط از زور بر علیه شهروندان از سوی دولت لیبی صحنه گذاشت و با قطعنامه صادره علیه لیبی و دعوت به ایجاد یک کمیسیون تحقیق برای بررسی نقض‌های حقوق بشری موافقت کرد^۴. کمیسیون در واکنش به وضعیت حقوق بشر در افریقای مرکزی در سال ۲۰۱۴، نقض حقوق بشر از سوی دولت را محرز دانست و خواستار خاتمه نقض‌های گسترده حقوق بشری شد. کمیسیون جهت اتخاذ تدابیری برای پیشگیری از نقض مجدد حقوق بشر توصیه‌هایی به دولت نمود^۵. گرچه این گرایش سازمان به رویکردی درون‌گرا جهت طراحی مکانیسمی برای مواجهه با نقض‌های حقوق بشری در دولت‌های عضو امیدوارکننده است، اما متأسفانه عدم واکنش به نقض‌های حقوق بشری در دولت‌هایی مانند بحرین و عربستان شائبه سیاسی بودن اقدامات سازمان را مطرح می‌سازد. درحالی که نهادهای حقوق بشری و تعداد زیادی از تشکل‌های مردم‌نهاد و فعالان حقوق بشری، عربستان را به اتهام بازداشت طیف وسیعی از مخالفان و اعمال مجازات‌های غیرقانونی در مورد آنها و برخی از نقض‌های فاحش حقوق مدنی و سیاسی به‌ویژه در مناطق شرق عربستان، عوامیه، قطیف و احساء محکوم کردند و بابت بمباران بخش‌هایی از یمن به اتهام ارتکاب شدیدترین نقض‌های حقوق بشری مانند جرایم جنگی و جنایات علیه بشریت

۱. توران، کیا اوغلو، «اجنده للحقوق فی العالم الاسلامی؟ تطور اطار عمل منظمه التعاون الاسلامی لحقوق الانسان»، مجله رواق العربی، العدد ۶۴ (۲۰۱۲)، ص ۲۸.

2. Statement by Ambassador Zamir Akram, Permanent Representative of Pakistan, on behalf of OIC Member States during the 15th Special Session of the Human Rights Council" (n 48).

3. OIC Islamic Summit Conference Resolution 2/4-EX (IS) on the situation in Syria (14-15 August 2012).

4. UN Human Rights Council Resolution S-15/1 (25 February 2011) UN Doc No A/HRC/RES/S-15/1.

5. Adam, *op.cit.*, P. 11.

مورد نکوهش قرار دادند، سازمان توجهی به این نقض‌های حقوق بشری نداشت.^۱ کنفرانس سران ضمن حمایت از عربستان، انتقاد از احکام اعدام و حبس ابد مخالفان سیاسی را مداخله در امور داخلی عربستان دانسته، آن را محکوم کرد.^۲

پس از اوج گرفتن مطالبات مردمی در مسیر حق تعیین سرنوشت و تحقق دموکراسی در بحرین نیز بسیاری از نهادهای حقوق بشری از جمله ارکان نظارتی ملل متحد و عفو بین‌الملل، نقض‌های حقوق بشری نیروهای امنیتی بحرینی مانند به‌کارگیری خشونت مفرط و استفاده از گاز اشک‌آور علیه معترضان و اقدامات غیرقانونی دستگاه‌های امنیتی در شکنجه و ایجاد محدودیت شدید در حقوق و آزادی‌های بنیادین را محکوم نموده، حکومت بحرین را مسئول نقض‌های حقوق بشری معرفی کردند. سازمان بدون انتقاد از وضعیت حقوق بشر، ابتکار پادشاه بحرین در دعوت به گفتگوی ملی با مشارکت همه طیف‌های سیاسی بحرین از جمله مخالفان را بسیار ارزشمند توصیف نمود.^۳ سازمان با چشم‌پوشی از نقض‌های گسترده حقوق بشری از سوی دولت بحرین و محروم نمودن طیف وسیعی از مردم این کشور از حقوق سیاسی و اجتماعی، تلاش‌های حکومت بحرین در استقرار مؤسسات و حاکمیت قانون و فراهم نمودن بستر لازم برای شهروندان بحرینی جهت استفاده از همه حقوق مشروع را تمجید کرد.^۴ چنین واکنش تبعیض‌آمیزی، نه تنها مغایر با رویه ارکان نظارتی حقوق بشری در مواجهه با نقض‌های حقوق بشری بوده، بلکه بستری ایمن برای آن دولت جهت ارتکاب نقض‌های مجدد و اطمینان از عدم واکنش انتقادی سازمان را فراهم نموده، به شدت گرایش سازمان به درون‌انتقادی وضعیت حقوق بشر در دولت‌های عضو را با چالش مواجه می‌سازد.

نتیجه

سازمان همکاری اسلامی پس از سپری نمودن دوران بی‌توجهی به حقوق بشر، از طریق اصلاحات ساختاری، هنجارسازی، نهادسازی و تلاش برای ارتقای حقوق بشر در دولت‌های

۱. بیان صحفی، منظمة التعاون الإسلامی تدین بشدة اطلاق ملیشیا الحوثی لصاروخ بالیستی علی مدینة الرياض، ۲۰۱۷/۱۲/۱۹.

۲. بند ۳۲ بیانیه اختتامیه نشست سیزدهم کنفرانس سران سازمان همکاری اسلامی، ترکیه ۲۰۱۶.

۳. ماده ۴۰ من بیان القاهرة الختامية للدوره الثانيه عشر لمؤتمر القمه الاسلامی، ۶-۷ فبرایر ۲۰۱۳.

۴. بند ۳۳ و ۱۰۵ بیانیه اختتامیه نشست سیزدهم کنفرانس سران سازمان همکاری اسلامی، ترکیه ۲۰۱۶.

عضو به‌موجب معیارهای بین‌المللی در مسیر صحیح توجه به حقوق بشر گام برداشته است. رویکردهای حقوق بشری مطلوب اخیر بر عزم این سازمان برای کاهش تعارض‌ها با اسناد، رویه‌ها و خط‌مشی‌های حقوق بشر بین‌المللی دلالت دارد و تجدیدنظر در اعلامیه قاهره و پیمان کودک به‌منظور مطابقت با اسناد حقوق بشر جهانی در سال جاری را باید در راستای تحقق این هدف ارزیابی نمود. همانندسازی ساختاری و اسنادی از نظام حقوق بشر ملل متحد و استفاده از تجارب فعالان حقوق بشری این نظام از ابتکارات سازمان برای ارتقای حقوق بشر شمرده شده و تجربه تکامل تدریجی نظام حقوق بشری ملل متحد بزرگ‌ترین شاخص برای امیدواری به ارتقای تدریجی حقوق بشر در سازمان و طراحی مکانیسم حقوق بشری در بستر زمان است. از شواهد حرکت سازمان در مسیری امیدوارکننده در حقوق بشر آن است که کمیسیون علاوه بر استفاده از صلاحیت خویش به‌موجب اساسنامه، گاهی در عمل رویه‌هایی اتخاذ نموده که در حمایت از حقوق بشر اثرگذار است. واکنش به نقض‌های حقوق بشری و بازدید از برخی کشورهای عضو و تهیه گزارش در مورد وضعیت حقوق بشر، تحول در رویکرد برون‌گرای معمول سازمان است. گرچه برای تثبیت این رویه، بررسی وضعیت حقوق بشر سایر دولت‌های عضو ضروری است، متأسفانه سازمان در این زمینه رویه یکسانی اتخاذ نکرده است و این رویکرد تبعیض‌آمیز، شکل‌گیری رویه عرفی برای حمایت از حقوق بشر در میان مکانیسم‌های حقوق بشری سازمان و کمیسیون را با چالش مواجه می‌سازد.

در نهایت، باید عنوان کرد که ضمن ارزیابی مطلوب و امیدوارکننده از رویکرد حقوق بشری سازمان همکاری اسلامی در هنجارسازی، قاعده‌گذاری و نهادسازی، این رویکرد به‌ویژه در زمینه اجرای موازین حقوق بشری در مقایسه با دیگر سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای حقوق بشری توسعه‌یافته چندان برجسته نیست. به‌عبارتی این امر در چارچوب واقعیات کشورهای اسلامی قابل فهم و نیازمند شناسایی دقیق و همیاری همه‌جانبه برای رشد و شکوفایی است. با توجه به آرمان سازمان همکاری اسلامی برای ایفای نقش به‌عنوان بازیگری فعال در حقوق بشر و نوپا بودن حرکت آن به سمت ایجاد مکانیسم حقوق بشری، بر جامعه بین‌المللی فرض است تا در ادامه تعامل سازنده خویش با سازمان، مشارکت در ارتقای ساختار حقوق بشری آن را در اولویت‌های خویش قرار دهد. کمیسیون باید با

نهادهای حقوق بشری بین‌المللی جلسات بیشتری را برگزار کند و از آنها مساعدت‌های ضروری برای ارتقای فنی کارشناسان خویش دریافت نماید تا زمینه افزایش توانایی این نهاد فراهم گردد و بتواند به‌عنوان شریکی فعال برای حمایت از حقوق بشر عرض اندام نماید. این امر می‌تواند جایگاهی را برای سازمان به ارمغان آورد که به آن نیاز دارد. امید است چنین مشارکتی نقدی سازنده درباره عملکرد کمیسیون به‌همراه داشته باشد و ظرفیت‌های سازمان برای واکنش مناسب به نقض‌های حقوق بشری را ارتقا بخشد. در چنین وضعیتی است که امیدواری به ارتقای حقوق بشر و تا حد امکان کاهش تعارض‌ها با حقوق بشر بین‌المللی در سازمان افزایش خواهد یافت.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

۱. اسلامی، سید حسن، «اعلامیه اسلامی حقوق بشر و مسئله نابرابری‌ها»، *مجله حقوق بشر*، دوره ۷، ش ۲ (۱۳۹۱).
۲. بیگزاده، ابراهیم، *حقوق سازمانهای بین‌المللی*، (تهران: انتشارات مجد، چ ۱، ۱۳۸۹).
۳. جاوید، محمدجواد و مکرمی قرطاول، یاسر، «نقش کشورهای اسلامی در تدوین و تصویب اسناد جهانی حقوق بشر»، *فصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی*، ش ۱ (۱۳۹۱).
۴. حبیبی مجنده، محمد، «حقوق علیه حقوق: نقد کوتاه بر رویکرد اسلامی ایرانی به حقوق بشر»، *مجله ناقد*، ش ۲ (۱۳۸۳).
۵. صفاری‌نیا، محیا، «رویکرد سازمان همکاری اسلامی در زمینه ارتقای حقوق زن»، *فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب*، ش ۲ (۱۳۹۸).
۶. رهدار، احمد و رهدار، محمد، «نگاهی تطبیقی به مبانی حقوق بشر در اسلام و غرب»، *مجله مطالعات انقلاب اسلامی*، ش ۴۵ (۱۳۹۵).
۷. موسوی اصل، سید حسن، *نقش سازمان همکاری اسلامی در ارتقای حقوق بشر در کشورهای اسلامی*، رساله دکتری از دانشگاه تهران، (۱۳۹۸).
۸. موسوی‌زاده، رضا، *سازمانهای بین‌المللی*، (تهران: انتشارات میزان، چ ۲۹، ۱۳۹۵).
۹. هاشمی، کامران، «ایجاد سازوکارهای بین دولتی حقوق بشری: بررسی فعالیت‌ها در حوزه اتحادیه عرب، سازمان کنفرانس اسلامی و جنبش عدم تعهد»، *سیاست خارجی*، ش ۹۶ (۱۳۹۰).

ب) عربی

۱۰. احسان اوغلو، اکمل‌الدین، *العالم الاسلامی فی القرن الجدید، منظمه التعاون الاسلامی*، (نیویورک: مطبعة جامعة كولومبيا، ۲۰۱۰).
۱۱. کیا اوغلو، توران، «اجنده للحقوق فی العالم الاسلامی؟ تطور اطار عمل منظمه التعاون الاسلامی لحقوق الانسان»، *مجله رواق العربی*، العدد ۶۴ (۲۰۱۲).

ج) انگلیسی

- Books and articles

12. Adam, Ahmed, "Understanding the Role of the Organization of Islamic Cooperation in Human Rights, Forum-Asia Working Paper Series", *Asian Perspectives on International Human Rights Landscapes*, NO. 1, (2014).
13. Blitt, Robert, "Equality And Non Discrimination Through the Eyes of an International Religious Organization: The Organization of Islamic Cooperation Response to Women's Rights and Sexual Orientation and Gender Identity Rights", *Legal Studies*, University of Tennessee, (2016).
14. Bozorgmehri, Majid, "The Human Rights in OIC, A Gradually Movement but in Progress", *Journal of Politics and Law*, Canadian Center of Science and Education, Vol. 10, No. 2, (2017).
15. Cismas, Ioana, "Introductory Note to the Statute of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission", *International Legal Materials* 5, No. 6, (2011).
16. Gunn, Jeremy - Lagresa, Alvaro, "Egagemet with Regional Multilateral Organizations, Case Study: OIC and League of Arab States", *Fostering Human Rights among European Policies*, Work Package No. 5 – Deliverable No, (2016).
17. Gunn, Jeremy and Lagresa, Alvaro, "The Organization of Islamic Cooperation: Universal Human Rights, Islamic Values, or Raisons D etat?" *Human Rights & International Legal Discourse*, Vol. 10, No. 2, (2016).
18. Johnson, Toni, *The OIC on Democracy and Human Rights*, Council on Foreign Relations, (2010).
19. Hausler, Katharina, "Human Right, Democracy and Rule of Law: Different Organizations, *Different of Conceptions?*" *Fostering Human Rights among European Policies*, Utrecht University, (2016).
20. Kayaoglu, Turan, "A Rights Agenda for the Muslim World? The

- Organization of Islamic Cooperation s Evolving Human Rights Framwork”, *Brookings Doha Center Analysis Paper*, NO. 6, (2013).
21. Kayaoglu, Turan, “Giving an Inch Only to Lose a Mile: Muslim States, Liberalism, and Human Rights in the United Nations”. *Human Rights Quarterly*. Vol. 36, NO. 1, (2014).
 22. Kayaoglu, Turan, “The OIC’s Independent Permanent Human Rights Commission : an Early Assessment”, *The Danish Institute for Human Rights Denmark’s National Human Rights Institution*, No. 3, (2015).
 23. Mayer, Ann, Elizabeth, *Islam and Human Rights: Tradition and Politics*. Westview Press, Cumnor Hill, (2007).
 24. Mayer, Ann, Elizabeth, “The OIC's Human Rights Policies in the UN, a Poble of Coherence”, *the Danish Institute for Human Rights*, Denmark s National Human Rights Institution, No. 4, (2015).
 25. Moinuddin, Hasan, *The Charter of the Islamic Conference and the Legal Framework of Economic Co-operation among its Member States*, (Oxford: Clarendon Press), (1987).
 26. Monshipouri, Mahmood – Kaufman, Claire L. (2015), “The OIC, Children s Rights and Islam, the Danish Institute for Human Rights”, *Denmark s National Human Rights Institution*.
 27. Petersen, Marie Juul, “Islamic or Universal Human Rights ?the OIC s Independent Permanent Human Rights Commission”, *Danish Institute for International Studies*. No. 3, (2012).
 28. Petersen, Marie Juul and Kayaoglu, Turan, *The Organization of Islamic Cooperation and Human Rights*, University of Pennsylvania Press, (2019).
 29. Saden, Louise, *Alternative Islamic Human Rights*, Human Rights Studies Spring Supervisors: Dan-Erik Andersson and Rickard Lagervall, Lunds Universitet, (2010).
 30. Skovgaard-Petersen, Jakob, “Sharia, Human Rights, and Everything Good”, *The Danish Institute for Human Rights, Denmark’s National*, (2015).

31. Tirado Chace, Anthony⁰, “The Organization of Islamic Cooperation, a Case Study of International Organizations, Impact on Human Rights”, *The Danish Institute for Human Rights Denmark’s National Human Rights Institution*, No. 2, (2015).

- Documents

32. Declaration of the Rabat Islamic Summit, 25 September 1969.
33. OIC Discusses set-up of an Independent and Permanent Human Rights Commission, 12 April 2009.
34. OIC Islamic Summit Conference Resolution 2/4-EX (IS) on the situation in Syria (14-15 August 2012).
35. Statement by Ambassador Zamir Akram, Permanent Representative of Pakistan, on behalf of OIC Member States during the 15th Special Session of the Human Rights Council’ (n 48) .
36. Statement of His Excellency Iyad Ameen Madani Secretary General of the Organization of Islamic Cooperation at the Fourth Session of the OIC Independent Permanent Human Rights Commission (IPHRC).
37. Statute of the OIC Women Development Organization, OIC Doc. OIC/EGM-2009/DS-WDO/REP/FINAL.
38. UN Human Rights Council Resolution S-15/1 (25 February 2011) UN Doc No A/HRC/RES/S-15/1.